

accentuates that in legislative documents there is no well-defined problem of reproduction of intelligentsia through higher education system, at the same time, this problem is put forward in the concepts of educational work of a considerable part of higher educational institutions, the qualities of the intelligent person that should be brought up at students and the duties of the faculty directed on formation of the new generation of intelligentsia are defined.

Фунтікова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Funtikova N.V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Pedagogics of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhans'k, Ukraine)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко

Reviewer – Member-correspondent of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor G.P. Shevchenko

УДК 37.06 – 379.8

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

І. В. Чепіга

У поданій статті наведено детальний аналіз трьох типів факторів впливу на виховання почуття громадянськості учнівської молоді. Детально розглядаються компоненти, що належать до кожного з наведених типів чинників впливу на особистість в контексті виховання громадянськості.

Ключові слова: *громадянськість, громадянське виховання, патріотизм.*

Складність вивчення феномену громадянськості полягає, здебільшого, в тому, що в нашій науковій традиції ми звикли ототожнювати поняття „громадянськість”, „громадянин” і „громадянська позиція”. Крім того, дуже часто науковці висловлюють різні думки щодо

існування / відсутності різниці між „громадянськістю” й „патріотизмом”. Так В. І. Лутовінов вважає, що громадянське й патріотичне виховання істотно відрізняються: „...Громадянське виховання соціально орієнтоване більшою мірою на правову, у меншому ступені на гуманітарну сферу”. А от у системі патріотичного виховання, на думку науковця, „соціальне співвідноситься з іншим не менш значущим компонентом, у якому виділяються моральні й патріотичні основи” [3, с. 58].

Вихідною позицією відносно „громадянське суспільство – особистість” є вільний індивідуум, у той час як вихідною точкою патріотизму виступає „ми”, тобто відчуття емоційної єдності з іншими людьми. О. М. Полухін, розглядаючи громадянськість на стику соціальних і філософських наук, доходить висновку, що, хоча громадянськість й патріотизм є різними поняттями, вони вже давно взаємопроникли одне в одне, вплинули одне на одне, неможливі одне без одного, і тому тепер їх так важко розвести між собою. Тому науковець пропонує такий постулат: „громадянськість є поняття, що виражає морально-правовий стан життя суспільства, члени якого беруть участь у державних і суспільних справах завдяки наявності в них прав і воля” [5]. Він порівнює категорію громадянськості з чітким морально-правовим порядком у житті людини, що дозволяє переборювати відчуження від влади, держави й політики через різні форми політичної участі. Це реальний досвід взаємодії людини, суспільства й держави. Цей досвід свідчить про те, що справжня громадянськість виникає лише в ситуації вільного й свідомого вибору людини, у результаті акту вільного державного (політичного) самовизначення.

Про „волю”, що розглядається як невіддільний компонент визначення „громадянськості”, писали також М. І. Васильєв, Т. Ю. Сайпулаєва, І. Л. Судакова, Д. С. Яковлева, М. А. Якобсон. У своїх визначеннях вони виходять з позицій того, що воля є не просто сукупністю якихось бажань, прагнень індивіда, а виступає як чітко організована, усвідомлена індивідом система цих бажань і прагнень. Вона припускає здатність регулювати індивідом власну поведінку на підставі загальних принципів, переконань, ідей. Вольовий компонент громадянськості будується на свідомо зацікавленій включеності особистості в справу держави й суспільства.

М. І. Васильєв, І. М. Дуранов, Е. В. Известнова, Л. Г. Коваленко, О. П. Песоцька у своїх дослідженнях наголошують на тому, що головним

у визначенні категорії громадянськості є домінування „повинності” й обов’язків громадян, їхня свідома готовність до служіння як державі, так і суспільству в цілому.

Таким чином, мета поданої статті – розглянути усі ті чинники, що мають як безпосередній, так і опосередкований вплив на виховання почуття громадянськості в особистості.

Так, Л. І. Аманбаєва у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемам формування громадянськості, не тільки розглядає філософсько-соціологічні й психологічні засади громадянськості, а й пропонує цілком конкретну технологію її виховання. Дослідниця підкреслює той факт, що будь-яка пострадянська держава має враховувати особливості сучасної суспільної ситуації, орієнтуючись, перш за все, на цінності громадянського суспільства [1]. Це пов’язано із тим, що саме така спрямованість виховання восповнює, хоч і неповною мірою, відсутність ідеологічних засад виховання громадянськості й орієнтує педагогів на виховання громадянськості учнів з позицій ціннісного підходу, який, на думку Л. І. Аманбаєвої, єдиний є дієвим у сучасній соціальній ситуації, тобто в умовах нестабільності суспільства й форм суспільної свідомості.

Є. В. Бондаревська зазначає, що виховний процес у його загальнокомплексному сприйнятті – це і є процес становлення усвідомленого ставлення особистості до всього, що з нею відбувається, це внутрішня духовна робота, що протікає у свідомості навколо власних справ і вчинків, а також справ і вчинків інших людей, це робота з осмислення, оцінки явищ природи, соціуму. У ході цієї роботи й відбувається становлення моральних відносин, позицій особистості, знаходження особистісних смислів усього, що відбувається, що, врешті решт, і формує особистісний образ людини.

На думку дослідниці, до базових виховних процесів, що сприяють становленню дитини як суб’єкта життя, історії, культури, належать:

- життєтворчість – включення дітей у рішення реальних проблем власного життя, навчання технологіям зміни власного життя, створення середовища життя;
- соціалізація – входження дитини до життя суспільства, її дорослішання, освоєння різних способів життєдіяльності, розвиток її духовних і практичних потреб, здійснення життєвого самовизначення;

- культурна ідентифікація – затребуваність культурних здібностей і властивостей особистості, актуалізація почуття приналежності дитини до певної культури й надання їй допомоги в знаходженні рис людини культури;

- духовно-моральний розвиток особистості – оволодіння загальнолюдськими нормами моральності, формування внутрішньої системи моральних регуляторів поведінки (совісті, честі, власного достоїнства, почуття обов'язку тощо), здатність робити вибір між добром і злом, вимірювати гуманістичними критеріями свої вчинки й поведінку;

- індивідуалізація – підтримка індивідуальності, самобутності особистості, розвиток її творчого потенціалу, становлення особистісного образу дитини [2].

Ю. М. Нікіфоров та А. М. Скаліна, погоджуючись із точкою зору Є. В. Бондаревської, стверджують, що „ступінь громадянськості” особистості визначається тим, наскільки ця особистість увійшла в соціально-політичні відносини та сприяє розвитку й укріпленню суспільного устрою, оскільки власне особистість формується виключно під впливом того суспільства, в якому вона живе [4].

Відповідно, цілком закономірно постає питання про те, якими є ті фактори, що зумовлюють формування громадянськості особистості. Тобто ті фактори, що будь-яким чином впливають власне на особистість, так чи інакше спричиняючи перехід від „негромадянськості”, байдужості до „громадянськості”.

Так, ми вокремили три шари впливу різних факторів на особистість, згрупувавши їх за принципом впливу: ближнє коло, середнє коло й дальнє коло.

Що стосується факторів ближнього кола впливу, або кола прямого, безпосереднього впливу, то тут знаходиться усе, із чим людина контактує й стикається щодня, безпосередньо й особисто. До таких факторів належать:

1. родина;
2. друзі;
3. робота (хобі);
4. самість („Я-концепція” особистості).

Усі фактори ближнього кола безпосереднього впливу на особистість є взаємопроникаючими, такими, що впливають не лише на

саму особистість, а й один на одного, посилюючи тим самим власну поліфункціональність по відношенню до взаємодії з особистістю.

Якщо із першими трьома факторами (родина, друзі, робота) усе більш-менш чітко зрозуміло, то на останньому факторі, який ми визначили як „самість” особистості (у розумінні „Я-концепції”), хотілося б акцентувати увагу. Оскільки, розглядаючи концепт громадянськості, ми постійно повертаємося до феномена свідомості людини, то саме „Я-концепція” набуває вагомості у цьому контексті, адже не можна говорити про громадянську свідомість людини без того, щоб вона розуміла сама себе, сприймала сама себе належним чином, тобто чітко усвідомлювала й сприймала власне „Я” через призму взаємодії з факторами ближнього кола впливу й відповідну саморефлексію.

Що ж стосується такого фактору як „робота (хобі)”, то їх ми об’єднали винятково через те, щоб показати модель факторів впливу на особистість у найбільш загальному вигляді, як таку, що є чинною як для дорослих людей, так і для молоді шкільного віку, з якою, власне, і працюють наразі більшість педагогів. Тобто, оскільки недоречно розглядати „роботу” як фактор вірогідного впливу на підлітка, ми пропонуємо розуміти під цим усі зобов’язання кожної окремої дитини, а також ті хобі, якими вона заповнює свій вільний час.

До факторів середнього кола впливу на особистість (суспільство; окремі представники держави; окремі державні структури) ми відносимо ті фактори, що мають уже не прямий, а більш опосередкований вплив на особистість, але, тим не менш, мають бути враховані, оскільки їхнє існування накладає певний відбиток на кожну окрему особистість, зокрема, результує певним чином у процесі формування громадянськості людини.

Так, „суспільство” у його найбільш узагальненому вигляді не може не впливати на становлення будь-якої особистості, так само як і окремі представники держави й ті державні установи, з якими людині доводиться мати справу. Усі ці фактори впливають на те, який імідж держави, де проживає людина, створюється в її свідомості. Залежно від того, яким емоційним забарвленням супроводжується процес створення цього „ментального” іміджу, особистість сприймає рідну країну або різко негативно, прагнучи надалі емігрувати до якоїсь іншої; або нейтрально, не почуваячись патріотом, або ж виключно як Батьківщину, доля якої має для особистості неабияке значення.

Складність роботи з факторами середнього кола впливу на особистість полягає в тому, що дуже важко відслідкувати особливості й межі впливу цих факторів на кожен окрему особистість. З іншого боку, не можна не визнавати існування цих факторів, хоча вони (власне, неможливість їх кількісного вимірювання) й ускладнюють роботу педагогів з формування громадянськості особистості.

Найбільш віддаленим, з нашої точки зору, є вплив на особистість факторів третього кола. До таких факторів ми відносимо:

1. політику (як загальнонаціональний курс розвитку країни, так і всі ті політичні події, що відбуваються у державі у даний проміжок часу);

2. державу (у даний момент не тільки в аспекті її всезагальності, її гіпотетичної присутності в житті кожного громадянина, а як живий механізм, що функціонує, розвивається й безперервно змінюється);

3. історію держави (на рівні генетичної пам'яті народу, історичної самоідентифікації кожної окремої особистості, поважного ставлення до тієї історії, до якої долучалися попередні покоління громадян);

4. економіку (економічне благополуччя, стабільність у державі позбавляють особистість необхідності витратити внутрішні сили на хвилювання за майбутнє, позбавляють її відчуття тривожності, сприяють тому, щоб людина концентрувалася на більш серйозних завданнях, ніж заробляння грошей для того, щоб кожен день годувати родину);

5. культуру (як національно-етнічну духовну спадщину народу в цілому й кожної окремої родини, повернення людини до свого коріння, повагу до культурних традицій).

Таким чином, слід зробити висновок, що, хоча вплив усіх цих факторів є найменш помітним і найбільш уповільненим, адже кожна особистість виховується не в єдиних уніфікованих умовах життя, а в специфічній ситуації власної родини, де усі вищезазначені фактори можуть мати різну значущість, можуть проявлятися по-різному, або не бути представленими взагалі, але все це також відображається на особистості у контексті формування в неї почуття громадянськості.

Література

1. Аманбаева Л. И. Гражданское общество как современный феномен и проблема формирования личностных качеств студентов / Л. И. Аманбаева // Проблемы формирования личности в современном вузе. — 2001. — № 2. — С. 139.

2. Бондаревская Е. В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. — 1995. — №4. — С.32.
3. Лутовинов В. И. Гражданско-патриотическое воспитание сегодня / В. И. Лутовинов // Педагогика. — 2006. — №6. — С. 58.
4. Никифоров Ю. Н., Скалина А. Н. О понятии „гражданственность” / Ю. Н. Никифоров, А. Н. Скалина // Вестник ВГУ. — 2007. — №2 (Ч.2). — С. 155 – 159.
5. Полухин О. Н. Идея, опыт и идеал гражданственности: философский проект / О. Н. Полухин. — М.: Муниципальный мир, 2003. — 364 с.

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВО ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ У УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

І. В. Чапіга

В статье приведён подробный анализ трёх типов факторов влияния на воспитание чувства гражданственности ученической молодёжи. Детально анализируются компоненты, относящиеся к каждому из рассматриваемых типов факторов влияния на личность в контексте воспитания гражданственности.

Ключевые слова: гражданственность, гражданское воспитание, патриотизм.

FACTORS OF IMPACT ON SCHOOL YOUTH CIVICISM FEELING DEVELOPMENT

I. V. Chapiga

The article deals with profound analysis of three types of impact factors influencing school youth civicism feeling development. All the components belonging to each of the factor types are being analyzed in the context of civicism development.

Key words: civicism, civic education, patriotism.

Чепіга І. В. – викладач кафедри педагогіки і методики професійної освіти вищого державного навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ)

Chepiga I. V. – Lecturer of the Chair of Pedagogics and Methods of Professional Education of the Higher State Educational Institution "Donbas State Pedagogical University", (Slov'yans'k, Ukraine)

*Рецензент – член-кореспондент НАПН, доктор педагогічних наук, професор
Г. П. Шевченко*

*Reviewer – Member-correspondent of the National Academy of Pedagogical
Sciences, Professor G.P. Shevchenko*